

Eräästä inkongruenssitapauksesta

Virittäjän sivuilla alkoi v. 1954 keskustelu, jonka keskeiseksi teemaksi muodostui partitiivisubjektin käyttö suomessa. Keskustelu on jatkunut näihin saakka, osaksi muilla foorumeilla. Pohdinnan kohteena on ollut myös sen tyyppinen subjektin ja predikaatin inkongruenssi kuin *säkissä on saappaat*. Tällä lausetyypillä on huomattavia yhtäläisyyksiä partitiivisubjektillisten lauseiden kanssa, kuten on osoitettu. Keskustelu tästä inkongruenssistakaan ei näytä vielä päättyneen. Se on ilahduttavaa, sillä kuten GÖRAN KARLSSON toteaa kirjoituksessaan »Über den Numerus des finnischen Prädikats in Existentialsätzen mit pluralischem Nominativsubjekt» (SUST 125, 1962, s. 196), ei kysymystä voida vielä katsoa kaikinpuolisesti selvitetyn. KARLSSONIN kirjoitus on jälleen tuonut asiaan huomionarvoista lisävalaisua, ja kirjoituksen arvoa lisäävät erityisesti lukuisat uudet, kirjallisuudesta poimitut esimerkkilauseet. Eräät kirjoituksen kohdat antavat kuitenkin aihetta vielä palata asiaan.

Kirjasessani »Lauseopin kysymyksiä» (Tietolipas 26, Helsinki 1961) koetin esittää, mitä katsoin siihenastisen tutkimuksen mm. tästä kysymyksestä saaneen selvitetyn. Kokosin tarkasteluni ydinkohdat seuraavaksi tiivistelmäksi (mt. 48—), jonka KARLSSON puolestaan ottaa pohdintojensa lähtökohdaksi: »Tällainen inkongruenssi esiintyy vain sellaisissa lauseissa, jotka ovat sisällykseltään myöntäviä tai jotka ainakin sisältävät jonkin positiivisen ajatuksen. Monikon nominatiivissa oleva subjekti tarkoittaa tällöin aina jotakin kokonaisuutta ja on siis kvantitatiiviselta spesiekseltään definiittinen. Subjekti on lauseessa psykologisena predikaattina ja on normaalipainotteisessa väitöslauseessa aina predikaatin jäljessä. Ellei sanan leksikaalinen merkitys tai lauseyhteys osoita subjektia notiiviselta spesiekseltään definiittiseksi, niin se on indefiniittinen. Lauseen sisällössä on etualalla subjektin tarkoitteen olemassaolon ilmoittaminen; subjektin tarkoitetta ei esitetä aktiivisesti toimivana eikä subjektin tarkoittaessa monikollista käsitettä ajatella tekemistä distributiivisena, kunkin yksilön erikseen suorittamana, vaan kollektiivisena tekemisenä. Mainitunlainen inkongruenssi esiintyy siis vain ns. eksistentiaalilauseissa.»

Esimerkkiaineistonsa nojalla KARLSSON tulee siihen tulokseen, ettei *säkissä on saappaat* -tyyppisen lauseen monikollinen nominatiivisubjekti suinkaan aina ole kvantitatiiviselta spesiekseltään definiittinen eikä ilmaise kokonaisuutta (mt. 205, 217). PAAVO SIRO, jonka ehdottama termi *kvantitatiivinen spesies* on, selittää termin merkityksen seuraavasti: »Toisaalta subjekti voi laadultaan olla sellainen, että se tarkoittaa joko määräistä tai epämääräistä joukkoa, toisaalta sellainen, että se viittaa tunnettuun tai tuntemattomaan tarkoitteeseen.» Edellisessä tapauksessa on kysymys kvantitatiivisesta spesieksistä (Vir. 1957 s. 189, ks. myös Sananjalka 2 s. 47). Nähtävästi kvantitatiivisen spesieksen käsite kaipaisi täsmällisempää ja perusteellisempää sel-

vittelyä, koska esim. KARLSSON näyttää antavan sille hieman erilaisen sisällön kuin minä. Tässä yhteydessä tyydyn kuitenkin vain pariin ylimalkaiseen huomautukseen. Luulisin, että sellaisissa lauseissa kuin *Sitä on hyvät toiveet ja ruoasta on vain rippeet jäljellä* ynnä muissa KARLSSONIN mainitsemissa tapauksissa subjekti (*hyvät toiveet, rippeet* jne.) sittenkin voidaan katsoa jonkinlaista kokonaisuutta ilmaisevaksi. KARLSSON pitää kvantitatiivisen spesieksen definiittisyyden kriteerinä sitä, ettei nominatiivisubjektia voida muuttaa partitiivisubjektiksi merkityksen muuttumatta (mt. 198). Olisin kuitenkin sitä mieltä, että nominatiivisubjektin korvaaminen partitiivilla todella aiheuttaa kaikissa hänen mainitsemissaan tapauksissa merkityksenmuutoksen, vaikkakaan se ei aina ole kovin jyrkkä. Tavallaan hän itsekin myöntää tämän sanoes- saan (mt. 204): » — — dass die Bedeutung — — — im allgemeinen n a h e z u¹ unverändert bleibt, selbst wenn der Nominativ im Subjekt durch den Partitiv ersetzt wird. Jedenfalls macht es Schwierigkeiten, b e m e r k e n s w e r t e¹ Bedeutungsunterschiede festzustellen, — —.» Nominatiivisubjektin korvaaminen partitiivilla aiheuttaa mielestäni olennaisemman merkityksenmuutoksen kuin sen korvaaminen esim kollektiivijohdoksella: *toiveet* > »*toiveisto*», *rippeet* > »*rippeistö*» jne. Tämä tukee sitä käsitystä, että nominatiivisubjekti tällaisissa tapauksissa todella tarkoittaa jonkinlaista kokonaisuutta. Tällöin on täysin perusteltua pitää tällaisia nominatiivisubjekteja kvantitatiiviselta spesiekseltään definiittisinä. Kieltämättä olisi mahdollista antaa kvantitatiivisen spesieksen käsitteelle toisenlainenkin sisältö, mutta voitettai- siinko sillä jotakin? Osa KARLSSONIN esimerkeistä taas näyttää edustavan liioittele- vaa puhetapaa. Niinpä hänen mainitsemaansa lausetta *Hänelle tuli kaiken maailman sanomalehdet* voidaan verrata lauseeseen *Hänelle tuli kaikki mahdolliset ja mahdottomat sanomalehdet*.

Olen SIROA (ks. Sananj. 2 s. 36) mukailten määritellyt eksistentiaalilauseen sel- laiseksi lauseeksi, »jossa predikaatti sekä subjektin ja predikaatin välinen suhde ovat samanlaiset kuin partitiivisubjektillisissa lauseissa» (Lauseopin kys. 32). KARLSSON on sitä mieltä, että *säkissä on saappaat* -tyyppisissä lauseissa käytetään predikaatteina sellaisiakin verbejä, jotka eivät voi esiintyä partitiivisubjektin ohella. Todisteina hän esittää seuraavat lauseet: *Meiltä loppui heinät. Heiltä väheni rahat. Kansalle sarastaa nyt onnellisemmat ajat. Pojalta likaantui housut. Potilaalta hupenee voimat päivä päivältä. Minulta huikeni merellä silmät. Äidiltä halvautui jalat* (mt. 213). Mielestäni ei kuitenkaan ole kiistatonta, etteivät nämä verbit voi esiintyä partitiivisubjektillistenkin lauseiden predikaatteina. En pitäisi selviönä, että esim. seuraavat lauseet ovat virheellisiä: *Liikkeestä on jo loppunut muutamia kangaslaatuja. Vedestä väheni monta litraa. Vielä meille sarastaa monta aamua. Siinä rytäkässä likaantui monta housuparia². Minulta hupeni monta*

¹ Harvennuksat minun.

² Olen mt. 27 sanonut, että milloin partitiivisubjektillisen lauseen predikaatti merkitsee olotilan muutosta, »täytyy olla kysymys todella olennaisesta muutoksesta, kuten *jäätyä, lakas- tua, pelastua, sairastua, uupua*; vain tilapäistä tai ulkonaista muutosta merkitsevät verbit, kuten *likaantua* tai *punastua*, eivät sen sijaan näytä tulevan tässä kysymykseen.» Tähän näkökohtaan on WOLFGANG SCHLACHTER ensiksi kiinnittänyt huomiota (FUF XXXIII 78, 94). Näyttää kuitenkin siltä, että likaantuminenkin joskus voi merkitä todella olennaista olotilan muutosta (kun esim. housut likaantuvat käyttökeltottomiksi).

markkaa. Pommin räjähtäessä huikeni monta silmäparia. Monta vanhusta halvautui lääkkeen vaikutuksesta. Tosin en toisaalta ole varma myöskään siitä, että nämä ovat käyppiä lauseita. Mutta ennen kuin voidaan katsoa todistetuksi, että inkongruenssityypisämme esiintyy predikaattiverbejä, jotka eivät ole mahdollisia partitiivisubjektin yhteydessä, olisi esitettävä *küstattomia* esimerkkejä. Se, että eräiden inkongruenssitapauksissa predikaatteina esiintyvien verbien yhteyteen on hankala sovittaa partitiivisubjektia, johtuu nähtävästi jostakin sellaisesta verbin merkitysaineksesta, joka on riippumaton siitä, merkitseekö verbi olemassa olemista, olemassa olemattomuutta jne. vai ei. Jo se, että edellä muodostamani partitiivisubjektilliset lauseet eivät tunnu ainakaan aivan mahdottomilta, riittää osoittamaan, että käsiteltävänä olevan inkongruenssityypin predikaattiverbit ovat jossakin olennaisessa suhteessa samanlaisia kuin partitiivisubjektillisten lauseiden. Tyyppiä *monta litraa* edustavat subjektit ovat tuskin tässä yhteydessä sen vähemmän todistusvoimaisia kuin muut (vrt. NS III 509 s.v. *moni*: »Kokonaisobj[ekti]na käyt[etään] (— — —) partit[iivi]a *monta*, samoin yl[eensä] subj[ekti]na, jos partiaalinen subj[ekti] on mahdollinen»).

KARLSSONIN tässä yhteydessä mainitsemien *säkissä on saappaat* -tyyppisten esimerkilauseiden joukossa on yksi, jonka korrektiuskaan ei mielestäni ole riidaton: *Heiltä väheni rahat*. Tässä kuten koko tämän kysymyskompleksin selvittelyssä on asioita sotkemassa se, että kansankielessä ja muutenkin puhekielessä yleisesti käytetään yksiköllistä predikaattia kirjakielen vaatiman monikollisen asemesta, esim. *Miehet meni metsään*.

KARLSSON esittää myös joukon sellaisia lauseita, joiden hän kyllä myöntää olevan sopusoinnussa edellä mainitun eksistentiaalisuuden määritelmän kanssa, mutta jotka hänen mukaansa taas eivät ole siinä mielessä eksistentiaalisia, että ne ilmaisisivat ensi sijassa subjektin tarkoitteen olemassaoloa. Nämä lauseet ovat sellaisia, jotka ilmaisevat olemassaolon lakkaamista tai siirtymistä toiseen olotilaan, esim. *Mieheltä paleltui korvat*, *Pojalta kuoli vanhemmat*. Puhuttaessa eksistentiaalilauseista tai partitiivisubjektin esiintymisedellytyksistä on tällaiset verbit yleensä aina mainittu sellaisten verbien rinnalla, jotka ilmoittavat subjektin tarkoitteen olemassa olevaksi. Johonkin kohtaan lienee tosin pujahtanut hieman epätäydellinen sanonta. Esim. minun asiaa koskevien selvittelyjeni lukija ei kuitenkaan voi saada sitä käsitystä, etten pitäisi tällaisia lauseita eksistentiaalisina. KARLSSON siteeraa kirjastani »Lauseopin kys.» (28) erääseen AIRILAN selitykseen liittyvän kohdan: »Jos sen sijaan subjektin tarkoitteen olemassaolo e d e l l y t e t ä ä n, otetaan lähtökohdaksi sen olemassaolo, ei enää voida sanoa lauseen i l m a i s e v a n tätä olemassa olemista.» Siitä yhteydestä, josta sitaatti on peräisin, käy ilmi, että tämä kohta viittaa niihin tapauksiin, joissa lause ilmaisee nimenomaan olemassa olemista, eikä niihin, joissa se ilmaisee esim. olemassaolon loppumista. Sanomatta selvää on, että olemassaolon loppumista merkitsevät eksistentiaalilauseet muodostavat oman alalajinsa eksistentiaalilauseiden joukossa, mutta sehän on taas eri asia.

Olen sanonut puheena olevan inkongruenssin esiintyvän »vain sellaisissa lauseissa, jotka ovat sisällykseltään myöntäviä tai jotka ainakin sisältävät jonkin positiivisen

ajatuksen» (mt. 48). Kuten olen selittänyt, niin esim. lauseessa *Antilla ei ole ruskeat silmät*³ kiello kohdistuu ainoastaan adjektiiviattribuuttiin ja lauseen merkitys on: 'A:lla on muut kuin ruskeat silmät'. Lause siis sisältää positiivisen ajatuksen. Sellainen lause taas kuin *Säkissä ei ole saappaat* — jos se on kielellisesti korrekti — sisältää sen positiivisen ajatuksen, että säkissä on jotakin muuta kuin saappaat.⁴ Jos sen sijaan koko lauseen sisältö esitetään kiellettyinä eikä lause sisällä mitään positiivista väitettä, niin silloin subjekti on partitiivissa: *Säkissä ei ole saappaita*. Tätä olen selittänyt tarkoitavani sanonnalla »ovat sisällykseltään myöntäviä tai — — — sisältävät jonkin positiivisen ajatuksen».

KARLSSON ei hyväksy käsitystäni, vaan sanoo inkongruenssin ulottuvan kieltoverbiin »in gewissem Masse auch, wenn der Inhalt negativ ist» (mt. 215, 216). On syytä ottaa tässä tarkasteltavaksi kaikki ne hänen mainitsemansa esimerkit, joiden hän katsoo olevan ristiriidassa esittämäni käsityksen kanssa. Lause *Makaajalle ei marjat suuhun kasva* lienee sananlasku, jonka predikaatin yksilöllisyys on pantava kansankielen vaikutuksen tiliin (vrt. *Miehet ei mene metsään*). Sananlaskummehan poikkeavat hyvin usein kieliasultaan selvästi yleiskielestä. Yksiköllinen kieltosana antaa mielestäni seuraavillekin virkkeille selvän puhekielen leiman: *Minä takaan, ettei meiltä tavarat kesken lopu. Olet nyt sellaisen miehen veneessä, jolta ei keinot lopu*. Edellinen on peräisin Minna Canthilta, jälkimmäinen Toivo Pekkaselta, mutta useinhan kaunokirjailijat tahallaan jäljittelevät arkista puhekieltä, etenkin suorassa esityksessä, jota nämä molemmat esimerkit näyttävät edustavan. Seuraavien esimerkkien lähdeettä KARLSSON ei mainitse: *Ei kai vielä ensi kuussa ole vaalit? Eikö reppuun enää mahdu edes kengät? Ei häneltäkään aivot puutu, mutta valitettavasti hän ei niitä käytä*. Nämä lienevät muodostettuja ad hoc, koska hän sanoo niistä vain: »Ausserdem scheinen auch Sätze wie die folgenden möglich zu sein.» Minusta näidenkin lauseiden korrektius tuntuu vähintään kyseenalaiselta, joten ne tuskin kelpaavat todisteiksi. Ainoa KARLSSONIN tässä yhteydessä mainitsema lause, jonka korrektiutta vastaan minulla ei ole muistuttamista, on *Saappaat säkissä on eikä kengät*. Tässäkin on yksikkö *eikä* mahdollinen vain siksi, että samalla edellytetään (ja mainitaankin) säkissä olevan jotakin muuta. Lause liittyy siis tyyppiin *säkissä ei ole saappaat* ja sisältää eräänlaisen positiivisen ajatuksen. Tässä erikoistapauksessa on nähtävästi yksikön käyttöä tukemassa lisäksi edellä käyvä yksiköllinen *on*, johon *eikä* välittömästi liittyy.

³ Pari huomaamaani lisäesimerkkiä tästä verraten harvinaisesta lausetyypistä: *Mutta yhdestä seikasta saattoi olla aivan varma — kenenkä hyvänsä jalanjäljet olivatkin, sillä henkilöllä ei suinkaan ollut pienet jalat*. David Hume, Täysosumia. Suomentanut Elsa Linko. Helsinki 1938, s. 119. — *Jos sama henkilö on ampunut molemmat laukaukset, ei hänellä toki voi olla jalat, jotka mielen mukaan supistuvat ja laajenevat*. Ibid. 120.

⁴ Samasta seikasta ohtuu nominatiivin käyttö lauseessa *Kattilassa ei ole kauha*, joka sisältää ajatuksen, että kattilassa on jotakin muuta. Muutenkin se, mitä olen mt. 36 esittänyt partitiivi- ja nominatiivisubjektin käytöstä muodoltaan kieltävissä eksistentiaalilauseissa, valaisee myös nyt käsiteltävänä olevia tapauksia.

Über einen Fall der Inkongruenz

von OSMO IKOLA

Das Prädikat steht im Finnischen mitunter auch dann im Singular, wenn das Subjekt ein Nominativ Plural ist, z.B. *Säkissä on saappaat* 'im Sack sind [ein Paar] Stiefel'. Der Verf. hat diese Inkongruenz in Vir. 58—61 (1954—57) und zuletzt in seinem Buch »Lauseopin kysymyksiä» (Tietolipas 26 [1961]) erörtert. Anlässlich eines Aufsatzes von Göran Karlsson (MSFOu 125 [1962] S. 195 ff.) werden einige hierher gehörende Probleme jetzt einer neuen Prüfung unterzogen.

Der Verf. schliesst sich nicht der Ansicht Karlssons an, das pluralische Nominativsubjekt sei in zahlreichen Inkongruenzfällen dieser Art seiner quantitativen Spezies nach nicht definit und gebe auch keine Gesamtheit an. Z.B. im Satz *Siitä on hyvät toiveet* 'darauf besteht gute Aussicht' bezeichnet der Nominativ Plur. *toiveet* eine gewisse Gesamtheit, die man auch durch ein — zwar ungewöhnliches — Kollektivum »*toiveisto*» wiedergeben könnte. Das Ersetzen des Nominativs durch den Partitiv Plur. *toiveita* würde hingegen eine wesentliche Bedeutungsänderung mit sich bringen.

Karlsson meint, als Prädikate dieses inkongruenten Satztyps könnten auch mehrere solche Verben dienen, die kein Partitivsubjekt haben können. Der Verf. zeigt jedoch, dass bis heute dafür kein einwandfreier Beleg angeführt wurde. Unter solchen Verben, die kein Partitivsubjekt haben können, ist z.B.

loppua 'schliessen, enden, ausgehen' erwähnt worden (vgl. *Meiltä loppui heinät* 'uns ging das Heu aus'). Ein Satz wie *Varastostamme on jo loppunut muutamia kangaslaatuja* 'einige Stoffsorten sind in unserem Lager schon ausgegangen' dürfte jedoch möglich sein.

Nach dem Verf. ist eine Inkongruenz der betr. Art nur in solchen Sätzen möglich, die entweder ihrem Inhalt nach bejahend sind oder wenigstens einen positiven Gedanken enthalten, wobei die Form auch verneinend sein kann. Zu solchen Sätzen rechnet er auch einen Fall wie *Antilla ei ole ruskeat silmät* 'Antti hat keine braunen Augen', denn der Nominativ Plur. setzt ausdrücklich voraus, dass Antti Augen (von einer anderen Farbe) hat. Alle Belege von Karlsson, die nach ihm mit der Auffassung des Verf. im Widerspruch stehen, lassen sich, bis zu einem Sonderfall, durch den Einfluss der Mundarten bzw. der Alltagssprache erklären. In den Mundarten und auch in der Alltagssprache der Gebildeten wird nämlich oft auch neben einem pluralischen Subjekt ein singularisches Prädikat verwendet, z.B. *Miehet ei* [statt *eivät*] *mene metsään* 'die Männer gehen nicht in den Wald'. Dieser Sachverhalt erschwert auch sonst die Erforschung des in Frage stehenden Satztyps, da es oft schwer ist zu entscheiden, ob es sich um eine mundartliche oder zum System der Hochsprache gehörende Inkongruenz handelt.